

De Bijbel en het leven vóór de dood

door prof. dr. Klaas Spronk

hoogleraar Oude Testament aan de PThU

Het geldt als teken van rechtzinnigheid: het geloof dat je na de dood in de hel kunt komen. In enquêtes over de staat van het geloof wordt er vaak naar gevraagd. Wat dat betreft staat het er in Nederland niet goed voor. Volgens een onderzoek in 2022 door Gallup gelooft maar 15% van alle Nederlanders in het bestaan van de hel. Dat is ver onder het wereldwijde gemiddelde van 72%. Alleen Slovenië, Japan en Zweden scoren nog lager. 32% van de Nederlanders gelooft in een leven na de dood en 29% in het bestaan van de hemel. Dat laatste zit wat dichterbij het wereldwijde gemiddelde van 59%.

Kennelijk zijn we in Nederland relatief optimistisch als het gaat over het hiernamaals. Het zou ook kunnen wijzen op een verhoudingsgewijs vriendelijk godsbeeld. Daar is men dan in de meer rechtzinnige christelijke hoek weer niet zo blij mee. Wordt God zo niet al te lief voorgesteld? Jezus zelf spreekt toch ook regelmatig over het oordeel en de hel? Bijvoorbeeld in Matteüs 25:41 waar de ver-

oordeelden worden vervloekt en verwezen 'naar het eeuwige vuur dat bestemd is voor de duivel en zijn engelen'.

Kwellen

Vanuit het perspectief van de Hebreeuwse Bijbel krijg je een ander beeld. God wordt daarin allerm minst als zachtzinnig beschreven. Veel lezers hebben juist moeite met de hardheid waarmee God handelt of mensen in naam van God optreden. Van een oordeel in een leven na de dood is echter geen sprake. Het dodenrijk (Hebreeuws: sheol) wordt neutraal beschreven als de plaats waar een mens onontkoombaar belandt. Menselijkerwijs vreesde men een voortijdige of smadelijke dood, maar over een al dan niet wenselijk hiernamaals lezen we nauwelijks iets. Dat was meer iets voor de Egyptenaren. Die hadden daar heel specifieke voorstellingen van, inclusief beelden van een soort hel waarin demonen de zielen kwelden van mensen die zich bij hun leven niet goed hadden voorbereid op het hiernamaals.

'Kennelijk zijn we in Nederland relatief optimistisch als het gaat over het hiernamaals'

In de Hebreeuwse Bijbel lezen we alleen in Daniël 12 over een oordeel na de dood met een scheiding tussen zaligen ('stralen[d] als het fonkelende hemelgewelf') en verdoemden ('voor eeuwig veracht en verafschuwd'). Het is geschreven in de tweede eeuw voor het begin van onze jaartelling en is één van de jongste teksten van de Hebreeuwse Bijbel. Zouden we dan moeten spreken van voortschrijdend inzicht, dat doorgetrokken wordt in het Nieuwe Testament?

Ik waag het om te betwijfelen of we hiermee ook een beter, bijbels verantwoord zicht op de hel krijgen. Daar zijn goede redenen voor. Onlangs publiceerde Bart Ehrman een boek over hoe die lijn in het denken over het leven na de dood werd voortgezet in het vroege christendom: *Journeys to Heaven and Hell: Tours of the Afterlife in the Early Christian Tradition* (Yale 2022). Daarin laat hij zien hoe men steeds verder ging in het beschrijven van het hiernamaals, van het oordeel door God en van het lot dat de veroordeelden wacht. Hij ziet daarbij een opmerkelijke tendens: hoe machtiger de kerk, hoe zwaarder het oordeel over de ongelovigen, met name over hen die van het ware geloof zijn afgevallen. En terwijl er aanvankelijk nog sprake was van een mogelijk einde aan de helse straf voor de veroordeelden werd het uiteindelijk de leer van de kerk dat er aan de hel geen ontkomen is. Volgens Ehrman is er een duidelijk verband tussen de situatie van de kerk en de ontwikkeling van de door haar verkondigde leer. De vraag rijst dus of deze duidelijker visie op het hiernamaals niet vooral iets zegt over wat zich vóór de dood afspeelt.

Voortbestaan

Met alle respect kan men die vraag ook stellen bij de genoemde Bijbelteksten. Ze zijn geschreven in een tijd waarin men verwachtte dat God elk moment kon ingrijpen. Het was een tijd van onderdrukking van de gelovigen. Bij het boek Daniël gebeurde dat men name door de Seleucidische koning Antiochus IV Epiphanes. In het Nieuwe Testament had men de Romeinen te duchten.

De gelovigen hielden zich staande in de verwachting dat spoedig het eind der tijden zou aanbreken, waarin alles recht gezet zou worden. Voor wie die eindstreep niet haalde was er de hoop op een vereffening na de dood. De brieven van Paulus aan de Thessalonicenzen gaan voor een groot deel over dat thema. In de Hebreeuwse Bijbel leefde die eindtijdverwachting veel minder sterk. Bij de toekomst dacht men veel meer aan het voortbestaan van de familie. We lezen bijvoorbeeld in Genesis 25 hoe Abraham een goede dood stierf; niet omdat hij geloofde in de opstanding der doden, maar omdat hij zijn familie in goeden doen om zich heen zag. In onze tijd is het geloof in het hiernamaals vooral verbonden met het sinds de Verlichting dominerende individualisme: we zijn eraan gewend onszelf centraal te stellen en dat liefst blijvend. Soms denk ik wel eens – zeker nu ik kleinkinderen heb – dat Abraham als vader aller gelovigen ook wat betreft de visie op het hiernamaals een voorbeeld is. Het idee van de hel blijft (be)staan als symbool voor de ernst van onze keuzes, maar in plaats van speculeren over het hiernamaals is het zinvoller om na te denken over de consequenties van die keuzes vóór de dood.